

Ruttkay, Matej

Príspevok k poznaniu malých stredovekých opevnení na juhozápadnom Slovensku

Archaeologia historica. 1992, vol. 17, iss. [1], pp. 253-262

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139997>

Access Date: 09. 12. 2024

Version: 20241110

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Príspevok k poznaniu malých stredovekých opevnení na juhozápadnom Slovensku

MATEJ RUTTKAY

V rámci stredovekej archeológie tvorí samostatnú časť výskum pánskych sídiel. Štúdiu stredovekých opevnení a hradov, ich genéze a typológii sa v stredo európskom regióne venuje čoraz väčšia pozornosť (Böhme 1991; Nekuda—Unger 1981; Kajzer 1988; Maréchal 1979; s. 101—112; Polla—Slivka—Vallašek 1981, s. 361—405; Ruttkay A., 1989, s. 57—107; Feld 1990, s. 7—20; a tak ďalej).

Na Slovensku je záujem sústredený najviac na rozsiahlejšie fortifikačné systémy (Čaplovič—Hrubec—Ruttkay—Vallašek 1985, Fiala—Habovštiak—Štefanovičová 1977). Menšia pozornosť, obzvlášť na juhozápadnom Slovensku, je venovaná malým stredovekým opevneniam. Od zhrňujúcej práce A. Habovštiaka (1972) nie je z tejto oblasti publikovaná súbornejšia práca. Donedávna boli uvedené fortifikačné útvary viacmenej neskúmané. Záujem odborníkov sa sústredil len na menšie záchranné, resp. zistovacie akcie. Žiaľ veľký počet malých stredovekých opevnení je dnes už nenávratne zničených. V niektorých prípadoch za výrazného príspevku samotných archeológov (odstránenie stredovekého hradu v Bratislave-Rusovciach — poloha Bergl pre lepší prístup k vrstve z doby rímskej).

Zlepšenie nelichotivého stavu nastáva v druhej polovici osemdesiatych rokov. Na viacerých lokalitách sa uskutočňujú rozsiahlejšie archeologické výskumy Sereď-Šintava (Izsóf 1990, s. 152—162), Horné Lefantovce (Ruttkay 1989, s. 57—107), Partizánske-Šimonovany (Ruttkay A.—Ruttkay M. 1989, s. 146 až 148), Topoľčianky (Ruttkay M. 1991, s. 255—267). Väčšia pozornosť sa začína venovať systematickému prieskumu.

Cieľom predkladaného príspevku je priblížiť problematiku malých stredovekých opevnení na juhozápadnom Slovensku, ich základné roztriedenie a zvýraznenie problematických otázok. Práca je prvým krokom k ucelenému spracovaniu tohoto druhu objektov v priestore juhozápadného Slovenska.

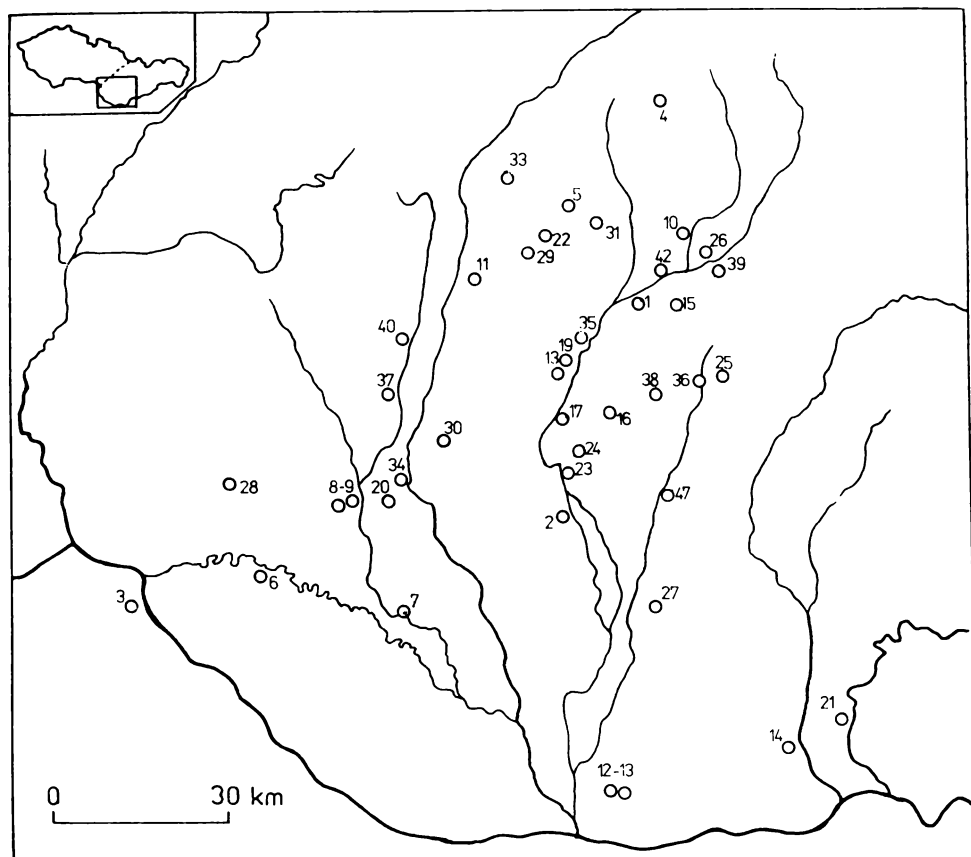
V príspevku sa zaoberám len malými opevneniami (aj tými, ktoré sa v neskorších fázach prestavali vo väčšie celky). Z rozboru sú vylúčené lokality typu dvorec, ako rozdielny typ feudálnych sídiel (Ducové, Nitrianska Blatnica, Bratislava-Dúbravka), tzv. hlásky-vartovky, t. j. predsunuté pevnostné systémy stredovekých hradov [Jedľové Kostoľany, atď.], objekty s čisto vojenskou krátkodobou funkciou budované v súvislosti s nepokojmi v čase pohybu husitov, resp. s tureckým nebezpečenstvom [Krnča, Palárikovo [Paulík 1990, s. 85 až 107]]. Vylúčené sú tiež sídla vyššej šľachty, prípadne kráľovské hrady, a ďalšie rozsiahlejšie fortifikačné systémy, ktoré mali v období svojho vzniku viaceré spoločné črty s malými stredovekými opevneniami (veža, atď. — Bratislava, Trenčín, Starý Tekov, Veľký Klíž, atď.).

Pod pojmom malé stredoveké opevnenie rozumieme sídla nižšej šľachty, najčastejšie len s jednou centrálnou stavbou, výnimočne s viacpriestorovou dispozíciou. Od hradov sa v zásade líšia malou rozlohou a stavebnou jednoduchosťou. V tejto súvislosti treba upozorniť, že v mnohých prípadoch je

problematické určiť presnú hranicu medzi malým stredovekým opevnením a hradom (Kolačno-Michalov vrch — Ruttkay A. 1981, atď.).

Dôležitou a zložitou je otázka terminológie. Prevažná väčšina týchto opevnení nie je spomínaná v písomných prameňoch. Vo výnimočných prípadoch sú označené ako castrum, curia, turris, motte atď. (Kubinyi 1990, s. 300; Habovštiak 1985, s. 129; Sánderti 1990, s. 41), avšak jeden termín často označuje objekty rôzneho typu.

Otázkou terminológie malých stredovekých opevnení sa naposledy podrobnejšie zaoberal P. Kouřil a R. Žáček (1986, s. 97—99). Najčastejšie sa používa termín hrádok. V slovenskej literatúre sa toto označenie často považuje za ekvivalentné k pojmu hrad (problémy odlišenia hradu od hrádku). Príťažlivý je názov opevnené sídlo drobnej vidieckej šľachty, ktorý v sebe zahŕňa tvar, veľkosť i funkciu daného objektu. Vhodným sa javí aj termín malé stredoveké opevnenie (viď. Kouřil—Žáček 1986, s. 97—99), ktorý je možné aplikovať na v teréne zachytené útvary, o ktorých funkcii zatiaľ nemáme vedomosti (sídlu drobnej šľachty, vojenská pevnosť atď.).

Obr. 1. Výskyt malých stredovekých opevnení na západnom Slovensku. 1 — Bošany, 2 — Branč, 3 — Bratislava-Rusovce, 4 — Cierna Lehota, 5 — Dubodiel, 6 — Horné Janíky, 7 — Horné Saliby, 8—9 — Hoste I, II, 10 — Hradište, 11 — Hubina, 12—13 — Chotín I, II, 14 — Kamenín, 15 — Klíž, časť Veľký Klíž, 16 — Kostolany pod Tribečom, 17 — Lefantovce, 18—19 — Ludanice I, II, 20 — Malá Mača, 21 — Malé Kosihy, 22 — Nemčejky, 23 — Nitra-Chrenová, 24 — Nitrianske Hrnčiarovce, 25 — Obyce, 26 — Partizánske-Simonovany, 27 — Podhájska, 28 — Pezinok, 29 — Podhradie, 30 — Posádka, 31 — Ruskovce, 32 — Sereď-Sintava, 33 — Selec, 34 — Sereď-Sintava, 35 — Topoľčany, 36 — Topoľčianky, 37 — Trakovice, 38 — Veľčice, 39 — Veľké Uherce, 40 — Veselé, 41 — Vráble, 42 — Zabokreký.

Na juhozápadnom Slovensku (mimo Záhoria) je dosiaľ evidovaných 42 takýchto lokalít (obr. 1), z toho na 12 sa uskutočnili výskumné archeologické práce a na ďalších 15-tich podrobnejšie prieskumy. Len na 6 polohách prebehli rozsiahlejšie výskumy.

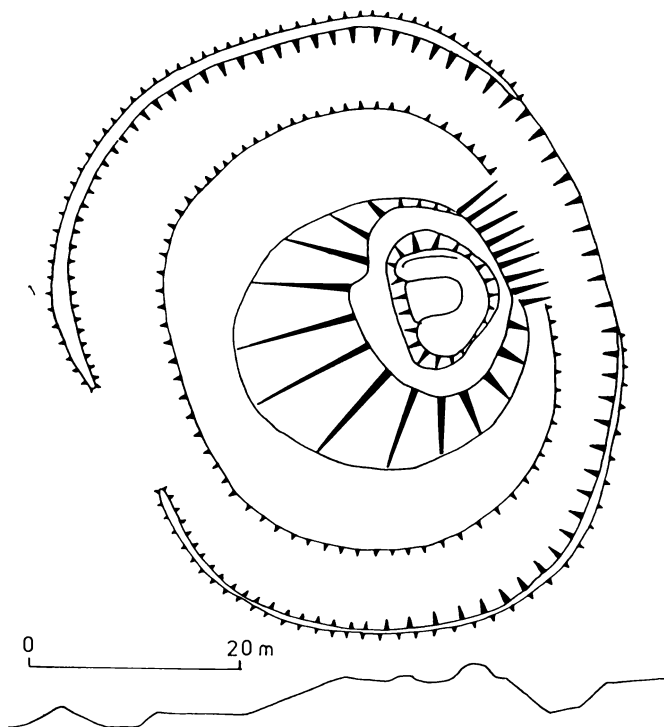
Zistené lokality možno členiť z hľadiska typologického na niekoľko skupín.

Na základe umiestnenia v teréne sa delia na postavené na rovine — nížinné, resp. vodné, a na tie, ktoré využívali rôzne strategické výhodné vyvýšeniny, najčastejšie ostrohy, resp. vysoké riečne terasy či nižšie kopce.

Do prvej skupiny (vodné hrádky) možno začleniť 18 lokalít. Vybudované sú buď priamo na úrovni terénu (12. lok. obr. 5, 6), alebo na umelo navrhnutom kuželovitom pahorku — typ motte (6 lok.). Na zaistenie obranyschopnosti sa často využíval blízky vodný tok, ktorého brehy sa zostrmili a na nechránenej časti sa vyhlbila jedna, alebo dve priekopy, prípadne sa navššil hlinený val. Zatiaľ niet podkladu pre samostatné vyčlenenie typu motte z rámca malých opevnení.

Druhá skupina, 28 lokalít, najčastejšie využívala ostrožné vyvýšeniny. Vykopáním, priekopy vznikla z ostrohy výhodná strategická poloha, niekedy zvýraznená nasýpaným valom, alebo stupňovitým upravením vyvýšenej polohy (Nitrianske Hrnčiarovce, obr. 2). Časté je aj využitie vysokých riečnych terás (obr. 3), alebo iných výraznejších terénnych nerovností.

Z hľadiska pôdorysu opevnenej plochy možno registrované lokality rozdeliť na kruhové, oválne, obdĺžnikové a nepravidelné. Najčastejší je kruhový pôdorys (12 lok.) o priemere pohybujúcom sa v rozmedzí 10—90 m, najviac medzi 20—30 m (obr. 5). Zriedkavejší je oválny pôdorys (5 lok.) o priemere

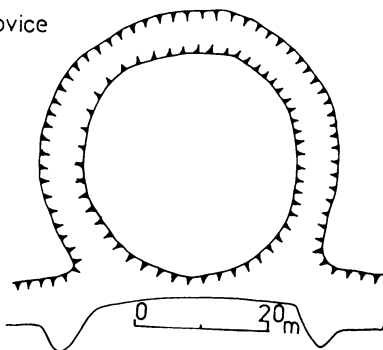
Obr. 2. Nitrianske Hrnčiarovce — náčrt pôdorysu opevnenia.

medzi 28—40×32—120 m. Najmenší je výskyt pevností s obdĺžnikovým pôdorysom (4 lok.). 12×19 m, 25×30 m, 56×115 m, 30×50 m — obr. 4).

Šírka priekop sa pohybuje medzi 4—20 m. Na najohrozenejších miestach boli priekopy zdvojené. Častým opevňovacím prvkom bola palisáda, najčastejšie vybudovaná na vnútornej strane priekopy (Topoľčianky). Valy sú dochované zriedkavejšie (výška max. 8 m). Existencia palisády vybudovanej na korune valu nie je doložená. Len výnimočne sa podarilo zachytiť kamennú konštrukciu valu (Hubina) (Ruttkay A. 1989, s. 74—75).

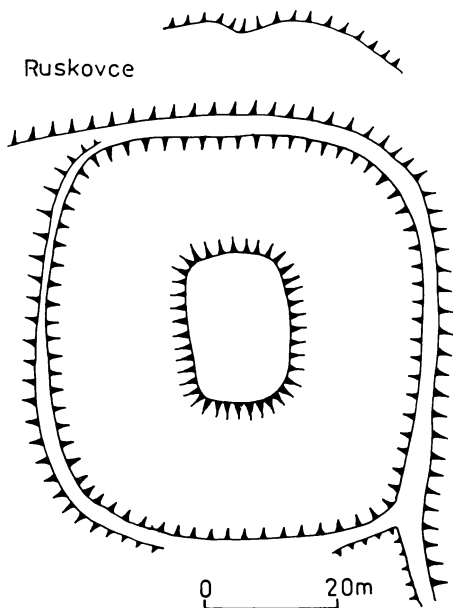
Neveľká opevnená plocha zväčšia umožňovala vystavať na vrcholovej plošine len jednu stavbu, najčastejšie vežovitého typu. Zvyšky veží sú zachytené v 11 prípadoch, ale podrobnejšie sa preskúmali len štyri — Sereď-Šintava, Horné Lefantovce, Topoľčianky, Partizánske-Šimonovany. Okrem jednej (Horné Lefantovce) majú všetky štvorcový, resp. štvoruholníkový pôdorys. Rozmery kôlišu od 6,5 do 12,5 m. Múry sú temer výlučne vybudované z lomového ka-

Trakovice

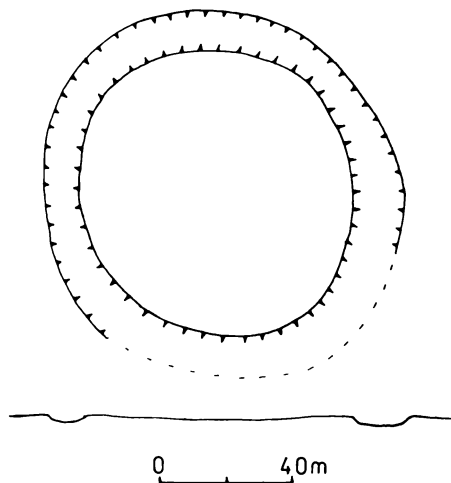

Obr. 3. Trakovice — rekonštrukcia pôdorysu opevnenia.

Ruskovce

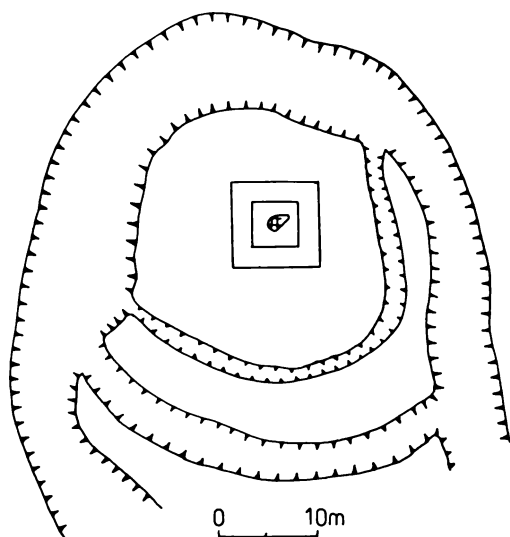
LUDANICE

Obr. 5. Ludanice — náčrt pôdorysu opevnenia.

Obr. 4. Ruskovce — náčrt pôdorysu opevnenia (podľa A. Ruttkaya).

meňa. Zatiaľ výnimočný je prípad zachytený v Partizánskom-Šimonovanoch, kde sa na stavbu použil kameň kombinovaný s pálenou tehlou (obr. 7). Len v jednom prípade sa podarilo doložiť vežu s kruhovým pôdorysom (Horné Lefantovce, priemer 9 m) (Ruttkay A. 1989, s. 82–85). Hrúbka múrov sa pri skúmaných vežiach pohybovala od 1,4 do 2,4 m, najčastejšie okolo 2 m (Izsóf 1990; Ruttkay A.—Ruttkay M. 1989; Ruttkay A. 1989).

Obr. 6. Partizánske-Šimonovany — rekonštrukcia pôdorysu z 13. stor.

Na veľkej časti lokalít sa nepodarilo zachytiť žiadnu stavbu. Je pravdepodobné, že tu boli postavené drevené veže dobre známe zo susedných oblastí (Böhme 1991). Dokladajú to aj nálezy zuhoľnatených trámov — Trahovice, Hoste, Hubina atď. (Habovštiak 1985, s. 133–139; Ruttkay A. 1989, s. 74). Okrem vežovitých stavieb sa zriedkavo budovali aj viacpriestorové budovy. Od predošlých sa líšia menšou hrúbkou múrov. Zaujímavá je najstaršia stavebná fáza v Topoľčiankach, kde je ešte možné hovoriť o veži, avšak šírka múrov naznačuje, že horná časť bola vybudovaná z ľahšieho materiálu (drevo). Táto stavba už tvorí akýsi prechod medzi vežou a menšou palácovou stavbou (Ruttkay M. 1991).

Zaujímavý je výskum malých stredovekých pevností z hľadiska ich funkcie. Možno predpokladať, že veža najčastejšie koncentrovala pod jednou strechou funkciu obytnú, obrannú a hospodársku a v neposlednom rade spoločenskú — symbol postavenia majiteľa v súvekej spoločnosti a jeho odlíšenie od ostatných. Malý priestor medzi stavbou a opevnením zväčša neumožňoval budovať tu hospodárske objekty.

Tri lokality Obyce (Veliáčik 1987, s. 107–108), Velčice (Habovštiak 1985, s. 321–322), Topoľčianky (Ruttkay M. 1991, s. 255–267), tvoria po stránke typologickej akýsi prechod medzi usadlosťou dvorcového typu a malým opevnením. Vežovitá stavba bola v opevnenom priestore umiestená excentricky. Zostávajúca plocha poskytovala dostatok priestoru pre hospodárske, prípadne výrobné objekty.

Obr. 7. Partizánske-Šimonovany — veža z 13. stor.

Na 7 lokalitách sa podarilo hneď za opevnením doložiť existenciu súvekej osady, ktorá často zostáva funkčná i po zániku pevnosti — Branč (Habovštiak 1985, s. 258—260), Chotín (Habovštiak 1985, s. 278—279), Veselé (Točík 1964, s. 11—12), Trakovice (Janšák 1934, s. 36), Nitra-Chrenová (Kliský 1978, s. 121 až 128), Kamenín (Habovštiak 1986, s. 291—282), Topoľčianky (Ruttkay M. 1991). V ostatných prípadoch je v dôsledku nedostatočného výskumu obtiažne určiť ich polohu vzhľadom k súčasnej osade. Len malá časť pevností je jednoznačne umiestená mimo súvekých osád.

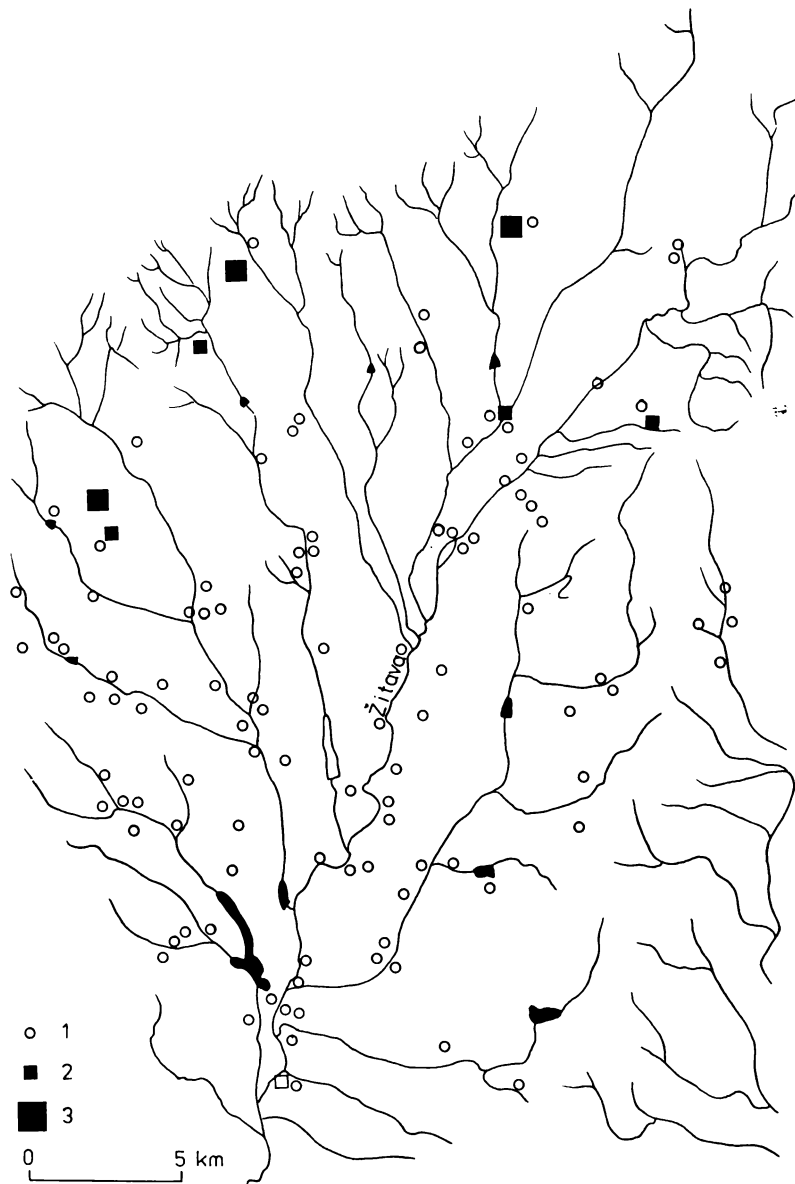
Len v dvoch prípadoch možno hovoriť o vzájomnej väzbe pánskeho sídla a sakrálneho objektu (Partizánske-Šimonovany, Skalica [Ruttkay A. 1983, s. 251 až 271]). Pri viacerých je tento vzťah problematický. Väčšina lokalít nemá vo svojej blízkosti zachytený sakrálny objekt.

Na zabezpečenie dostatku vody v čase nepokojov, ale i v mierovom období, slúžili studne a cisterny (Hubina). Studňa mohla byť umiestená medzi vnútorným opevnením a stavbou, alebo priamo v objekte (Partizánske-Šimonovany).

Na viacerých lokalitách sa dokázalo, že mnohé funkcie spočiatku koncentrované vo veži sa postupne prenášali do novovybudovaných objektov mimo nej. Pôvodne malé stredoveké pevnosti sa postupne prestavovali a prispôbovali sa novým nárokom (nová technika boja v súvislosti s rozšírením strelných zbraní). V Topoľčiankach sa vežovitý objekt stáva náročným väčšieho stavebného celku, ktorý pokrýval celú plochu vymedzenú priekopami (Ruttkay M. 1991). V Partizánskom-Šimonovanoch sa funkčne nepostačujúca veža necháva schátrať a v tesnej blízkosti sa buduje nové pánske sídlo (Ruttkay

A. 1989, s. 91). V Horných Lefantovciach sa reprezentatívna zástavba sústreďovala okolo veže a tá ostáva až do 16. stor. centrálnou dominantou (Ruttkay A. 1989, s. 87—89). Zároveň väčšina malých stredovekých opevnení zaniká.

Oveľa zložitejšie, ako typologické, je chronologické roztriedenie malých stredovekých opevnení. Pri spracovaní jednotlivých lokalít sa naráža na veľké problémy. Zväčša chýba výraznejší datovací materiál [výnimkou sú lokality, kde sa uskutočnili rozsiahlejšie výskumy], časté je len neisté datovanie na

Obr. 8. Horné Požitavie — mapa stredovekého osídlenia. 1 — dedina, 2 — malé opevnenie, 3 — hrad.
— Kresba 1—6, 8 M. Ruttkay.

základe povrchového prieskumu. Novšie výskumy často zásadne menia chronologické začlenenie jednotlivých nálezísk, napr. Branč—Árkuš—Cheben—Kuzma—Rutt kay—Rutt kayová 1992.

Doterajšie poznatky dokazujú najväčší rozmach výstavby malých stredovekých opevnení na juhozápadnom Slovensku v 13.—14. stor. Datovanie počiatku ich výstavby do 11. stor. je viac menej hypotetické, bez presvedčivejších podkladov. Pri 11 registrovaných opevneniach sú predpoklady pre vznik v závere 12. a v prvej polovici 13. stor. (najvýraznejšou je lokalita Partizánske-Šimonovany [Rutt kay A., Rutt kay M. 1989]), z toho v dvoch prípadoch sú doklady existencie kamennej stavby a na ostatných stáli pravdepodobne drevené stavby.

Výraznejší rozmach výstavby malých opevnení nastáva až po polovici 13. stor., t. j. po tatárskom vpáde, kedy vystupuje do popredia potreba dôkladnejšej obrany. V tomto období je evidovaných 11 pevností s kamennou zástavbou. Väčšina týchto opevnení zaniká v závere 13. stor., resp. počas 14. stor. Len veľmi malá časť prežíva do 15. stor. (13 lok.), výnimočne do 16. stor. Len 8 lokalít pretrváva do neskorších storočí, ale prevažne v úplne inej, prestavanej podobe.

Z predloženého rozboru vyplýva, že masový rozvoj výstavby malých stredovekých pevností — sídiel drobnej vidieckej šľachty — je charakteristický na západnom Slovensku hlavne pre — 13. stor. Vznikajú zákonite, ako prejav majetkovej a sociálnej diferenciacie a krištalizácie stredovekej vidieckej spoločnosti. Z časti sú azda aj odrazom ničenia po tatárskom vpáde. Na rozdiel od mohutnej hradnej architektúry slúžia na ochranu a ubytovanie rodiny zemepána, sú symbolom spoločenského postavenia majiteľa, výrazom jeho politickej suverenity. Časový priebeh zakladania pevností, ich vývoja a zániku odráža prvky štruktúry osídlenia úzko späté s vývojom feudálnej držby a s rozvojom komunikačnej siete, sú zrkadlom ekonomicko-politickej situácie. Ich postavenie v rámci sídliskového areálu je vidieť na príklade horného Požitavia (obr. 8). Zkoncentrované sú v okrajových oblastiach osídleného areálu, na rozhraní pahorkatiny a vrchoviny. Spolu s hradmi tvoria ucelený obranno-informačný systém.

Na juhozápadnom Slovensku sa na rozdiel od západnejších oblastí budovali malé stredoveké pevnosti v menšom počte. Obdobná situácia je aj na území dnešného Maďarska (Feld 1990). Tento fakt naznačuje, že spoločensko-ekonomická situácia v Uhorsku v 12.—15. stor. si nevyžadovala takú potrebu budovania opevnených sídiel drobnej vidieckej šľachty, ako v západnom svete. Pomerne častý výskyt podobných opevnení v priestoroch Južného Nemecka a Rakúska (Böhme 1991), ich typologická podobnosť so slovenskými nálezmi a aj ich včasnejšie časové zaradenie dovoľujú vysloviť predpoklad, že sa znalosť budovania takýchto objektov dostáva na západné Slovensko zo západu, podunajskou cestou.

Predložený príspevok je len zosumarizovaním doterajších výsledkov v oblasti výskumu stredovekých sídiel drobnej vidieckej šľachty na juhozápadnom Slovensku. Má byť podnetom k väčšiemu záujmu o tento druh pevností a k ich podrobnejšiemu výskumu.

Literatura

- BÖHME, H. W., 1991: Burgen der Salierzeit. 1, 2. Sigmaringen.
- ČAPLOVIČ, D.—HRUBEC, I.—RUTTKAY, A.—VALLAŠEK, A., 1985: Stredoveké feudálne sídla na Slovensku a ich hospodárske zázemie. In: *Archaeologia historica* 10, Brno, s. 241—254.
- FELD, I., 1990: A 13. századi várak az eddigi kutatásokban. In: *Castrum Bene*. Gyöngyös, s. 7—20.
- FIALA, A.—HABOVŠTIAK, A.—ŠTEFANOVIČOVÁ, T., 1977: Opevnené sídliská z 10. až 13. stor. na Slovensku. *Archeologické rozhledy* 27, s. 429—444.
- HABOVŠTIAK, A., 1972: Stredoveké hrádky na Slovensku. *Vlastivedný časopis* 21, s. 2 až 8.
- HABOVŠTIAK, A., 1985: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava.
- IZSÓF, J., 1990: A semptei vár kutatása [Die archäologische Untersuchung der Burg von Sántava]. In: *Castrum Bene* 1989. Gyöngyös, s. 152—162.
- JANŠÁK, Š., 1934: Staré osídlenie Slovenska. In: *Sborník muzeálnej spoločnosti Slovenska*. Turč. Sv. Martin, s. 27—28, 30—71.
- KAJZER, L., 1988: Archeologiczny rodowód dworu [Przemiany siedzib obronno-rezydencjalnych Polski centralnej w późnym średniowieczu i czasach nowożytnych]. Łódź.
- KLISKÝ, M., 1978: Zisťovací výskum na Mačacom zámku v Nitra-Chrenovej. In: *AVANS* v r. 1977. Nitra, s. 121—128, obr. 61—63.
- KOŤRIL, P.—ZÁČEK, R., 1986: Drobná středověká opevnění v Pobeskydí a otázka jejich klasifikace. *Časopis slezského muzea, Série B*, 35, s. 97—138.
- KUBINYI, A., 1990: Arpád-kori váraink kérdése [Kísérlet egy közbülső kutatási mérleg felállításához]. In: *Castrum Bene* 1989. Gyöngyös, s. 290—301.
- MARÉCHAL, J.—F., 1979: Der Ursprung der feudalen Motten und die Entstehung der Wehrtürme. *Zeitschrift für Archaeologie* 13, s. 101—112.
- NEKUDA, V.—UNGER, J., 1981: Hrádky a tvrze na Moravě. Brno.
- PAULÍK, J., 1990: Výskum protitureckej opevnenej polohy v Palárikove. In: *Zborník Slovenského národného múzea LXXXIV, História* 30, s. 85—107.
- POLLA, B.—SLIVKA, M.—VALLAŠEK, A., 1981: K problematike výskumu hrádkov a hradov na Slovensku. In: *Archaeologia historica* 6. Brno, s. 361—405.
- RUTTKAY, A., 1983: Poznámky k problematike vzniku stredovekého mestského jadra v Skalici. In: *Študijné zvesti AÚ SAV* 20, Nitra, s. 251—271.
- RUTTKAY, A., 1989: Feudálne sídla a fortifikačné zariadenia na Slovensku spred polovice 13. storočia [Problematika a novšie výskumy]. In: *Zborník Slovenského národného múzea LXXXIII, História* 29, Bratislava, s. 57—107.
- RUTTKAY, A.—RUTTKAY, M., 1989: Záverečná etapa výskumu tzv. vodného hradu v Partizánskom-Šimonovanoch. In: *AVANS* v r. 1988. Nitra, s. 146—148.
- RUTTKAY, M., 1991: Výskum hradu v Topolčiankach. *Archaeologia historica* 16. Brno, s. 255—267.
- RUTTKAY, A., 1981: Zaniknutý hrad na Michalovom vrchu medzi Klížskym Hradištom a Kolačnom, okr. Topolčany. In: *Archaeologia historica* 6. Brno, s. 407—427.
- SÁNDORFI, Gy., 1990: Várak a történeti forrásokban, várak a terepen [tetintettel a történeti Borsod vármegyére]. In: *Castrum Bene* 1989. Gyöngyös, s. 37—41.
- TOČÍK, A., 1964: Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom. Bratislava.
- VELIACÍK, L., 1987: Prieskum výšinných polôh v okolí Zlatých Moraviec. In: *AVANS* v r. 1986. Nitra, s. 107—108.
- CHEBEN, I.—KUZMA, I.—RUTTKAY, M.—RUTTKAYOVÁ, J., 1992: Záchranný výskum na terase výstavby ropovodu. In: *AVANS* v r. 1991. Nitra [v tlači].

Zusammenfassung

Beitrag zum Erkenntnis der kleinen mittelalterlichen Befestigungen in der Südwestslowakei

Als kleine mittelalterliche Befestigung bezeichnet man den Siedlungssitz des Kleinadels. Für diesen Sitz war gewöhnlich nur ein Zentralbau charakteristisch. Von den Burgen unterscheiden sich diese Befestigungen durch kleineres Areal und durch einfachere Bebauung. Manchmal ist es nicht so einfach eine genaue Grenze zwischen der Burg und einer kleineren Befestigung zu führen. Manche Bauten wie z. B. Befestigung, Turm findet man in beiden Siedlungstypen. Lokalitäten mit einem Herrenhof sind in diesem Beitrag nicht behandelt (z. B. Ducové, Nitrianska Blatnica u. a.).

Auf dem Gebiet der Südwestslowakei sind bisher 42 kleine mittelalterliche Befestigungen registriert. Auf 37 Lokalitäten wurden kleinere Untersuchungen durchgeführt. Nur 6 Befestigungen wurden in größerem Ausmaß untersucht.

Aus der typologischen Sicht unterscheidet man die Befestigungen in den Niederungen, gewöhnlich mit Wasserschutz und Befestigungen auf einer Höhenanlage (Felsvorsprung usw.). In die erste Gruppe gehören 18 und in die zweite Gruppe 24 Befestigungen.

Der Grundriß dieser Befestigungen ist kreis- oder ovalförmig, quadratisch und unregelmäßig. Der befestigte Sitz wurde durch Graben und Wälle verstärkt. In einem Fall hatte der Wall eine Steinkonstruktion (Lokalität Hubina). Die Innenfläche war nicht groß, so daß auf ihr nur ein Bauobjekt, gewöhnlich ein Turm stehen konnte. Das bestätigen 11 Befestigungen, wo Turmreste gefunden wurden. Die Mauern wurden aus Stein gebaut nur in einem Fall wurden auch Ziegel benutzt (Lokalität Partizánske-Šimonovany). Ein Turm mit kreisförmigen Grundriß wurde nur in Horné Lefantovce entdeckt.

Nur einige kleine Befestigungen wurden noch im Mittelalter umgebaut. In diesem Fall wurden weitere Bauten zum Zentralbau zugefügt. Nur ausnahmsweise wurde der ursprüngliche Bau zerstört und auf Ort und Stelle eine neue Befestigung ausgebaut.

Drei Lokalitäten (Obyce, Velčice, Topoľčianky) stellen aus der typologischen Sicht ein Übergangsstadium dar, wo der Turm exzentrisch stand, so daß man auf der übrigen Fläche noch Wirtschaftsbauten ausbauen konnte. In diesem Fall kann man von einem befestigtem Hof sprechen.

Kleine Befestigungen waren gewöhnlich mit einem Dorf verbunden. Nur 2 solche Befestigungen in der südwestlichen Slowakei überwiegend im 13.—14. Jh. gebaut wurden. Die Anfänge der Befestigungen dieser Art kann man nur hypothetisch in das 11. Jh. setzen. Auf der anderen Seite nur ein kleiner Teil dieser Befestigungen in der Südwestslowakei unterscheiden sich nicht von denselben Befestigungen in den Nachbarländern (Mähren, Österreich, Ungarn, Polen).

Abbildungen:

Abb. 1. Kleine mittelalterliche Befestigungen auf dem Gebiet der Südwestslowakei: der Lokalitäten unter der Abbildung im Text.

Abb. 2. Nitrianske Hrnčiarovce. Grundriß der Befestigung.

Abb. 3. Trakovice. Grundrißrekonstruktion der Befestigung.

Abb. 4. Ruskovce. Eine Skizze des Grundrisses der Befestigung. (Nach A. Ruttkay.)

Abb. 5. Ludanice. Eine Skizze des Grundrisses der Befestigung.

Abb. 6. Partizánske-Šimonovany. Grundrißrekonstruktion aus dem 13. Jh.

Abb. 7. Partizánske-Šimonovany. Turm aus dem 13. Jh.

Abb. 8. Horné Požitavie. Eine Karte der mittelalterlichen Besiedlung. 1 — Das Dorf, 2 — kleine Befestigung, 3 — die Burg.